

Ferdo Gestrin

VERSKO ŽIVLJENJE IN INSTITUCIJE SLOVANOV V MARKAH OD 15. DO 17. STOLETJA

Referat na drugem mednarodnem kongresu »Le relazioni fra le due sponde adriatiche« v Bariju 29. —31. oktobra 1976.

Izredno živahne gospodarske povezave jugoslovanskih dežel z Italijo po morju in po kopnih poteh — in seveda v obratni smeri italijanskih dežel z našo stranjo Jadrana — so v obravnavanem obdobju pripeljale tudi do sorazmerno močnih obojestranskih migracijskih tokov, zlasti slovanskega življa v Italijo.¹ Slovani so se naseljevali v Italiji v mestih in na podeželju vzdolž vse jadranske obale od Benečije do Apulije. Gospodarska moč in bolj razvita proizvodnja italijanskih dežel, pomanjkanje delovne sile v njih, že omenjene gospodarske, trgovske in pomorske povezave so bili vsekakor poglavitni vzroki za začetek in razvoj te slovanske migracije v Italijo. Vendar so ljudi tostran Jadrana in seveda tudi Slovane gnali v Italijo tudi številni lokalni vzroki. Med njimi prodor Turkov v sedanje jugoslovanske dežele in turško gospodstvo nad njimi nista bila med najslabotnejšimi. Vendar je treba poudariti, da se je močnejši val migracij slovanskega prebivalstva v Italijo začel že pred koncem 14. stoletja, ko turško prodiranje in osvajanje še ni zajelo krajev, iz katerih so se Slovani v največji meri začasno ali za stalno usmerjali v italijanske dežele.

Že od konca 14. stoletja dalje so se Slovani v Italiji med drugim naseljevali tudi v Markah. Polnili so tako podeželje kakor tudi mesta. Privabljala so jih med mesti, kolikor danes vemo, zlasti Recanati, kjer je bil v poznem srednjem veku eden najbolj znanih in tudi iz slovanskih dežel onstran Jadrana zelo obiskanih sejmov,² a hkrati kraj, ki je pozneje s svojim pristaniščem Porto di Recanati odpiral vrata v znani romarski kraj Loreto. Dalje je omeniti Fano, ki je bilo neko dobo sedež močne dinastične tvorbe rodbine Malatesta,³ Pesaro, kot drugo tako središče in pomembno trgovsko središče tudi za slovenske dežele še tja do druge polovice 16. stoletja,⁴ Fermo, kjer je bila že od istega obdobja univerza, na kateri so pozneje študirali tudi študentje iz današnjih

¹ Glej F. Gestrin, *Le relazioni economiche tra le due sponde adriatiche dal Quattrocento al Seicento*. Congressi Salentini II, Lecce 1973; isti, *Migracije iz Dalmacije v Italijo v 15. in 16. stoletju*, *Zgodovinski časopis* (ZČ) 30 (1976), str. 269—277; M. Šunjić, *O migraciji »de partibus Sclavonie« u Markama do polovine XV stoljeća* (Ancona), *Radovi filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knj. 8 (1974/5), Sarajevo 1976, str. 487 sl.; S. Anselmi, *Schiavoni e Albanesi nell'agricoltura marchigiana dei secoli XIV e XV*, *Rivista di storia dell'agricoltura* 2 (1976), str. 3 sl.

² L. Zdekauer, *La dogana del Porto di Recanati nei secoli XIII e XIV*, Fano 1904.

³ Cfr. C. Selvelli, *Fano e Senigallia*, Bergamo 1931; P. M. Amiani, *Memorie storiche della città di Fano I—II*, Fano 1751; F. Gestrin, *L'Amministrazione del Comune di Fano nel secolo XV*, *Rivista di Fano* 1 (1966), str. 1 sl.

⁴ F. Gestrin, *Prispevek h gospodarski zgodovini Ptuja v prvi polovici 16. stoletja*, *CZN* (1969), str. 228 sl.; isti, *Trgovina slovanskih dežel z italijanskimi ob koncu srednjega veka in v XVI. stoletju*, *ZČ* 29 (1975), str. 89 sl.; O. Pickl, *Die Auswirkungen der Türkenkriege auf den Handel zwischen Ungarn und Italien im 16. Jahrhundert*, *Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Bd I, Graz 1971, str. 71 sl.

jugoslovanskih dežel,⁵ in Ancona, ki je zlasti od začetka 16. stoletja pritegovala trgovino iz širših jadranskih področij.⁶

V nekaterih izmed teh mest so dosegli Slovani v obravnavanem obdobju tudi sorazmerno precej visok odstotek mestnega prebivalstva. Močnejše slovanske kolonije so bile seveda tudi v drugih mestih v Markah, celo v mestih globlje v notranjosti (npr. Urbino, Jesi). Sestavljale so jih različne družbene plasti. Med njimi so bili trgovci, zelo številni zlasti najrazličnejši obrtniki, dalje pomorščaki, ljudje, ki so polnili nižja delovna mesta ali opravljali razne vojaške službe in podobno. Med njimi jih je bilo zelo malo iz sedanjega jugoslovanskega ozemlja vzhodno od črte Drina — izliv Bojane. Številni pa so bili ne samo iz obalnih področij Jadranskega morja, temveč tudi iz širšega zaledja zahodno od že omenjene črte (npr. iz Bosne, Hrvatske in Slavonije, iz slovenskih dežel).

V novi sredini so se došljenci iz sedanjih jugoslovanskih dežel tako ali drugače, počasneje ali hitreje vživljali v nove razmere, se povezovali z domačim, italijanskim prebivalstvom in se z njim deloma že kmalu tudi stapljali. Sodelovali so v najrazličnejših oblikah vsakdanjega življenja v doseljenih krajih, pridobivali so si tudi večja premoženja, vendar praviloma v vrh mestne italijanske družbe niso prodrli. Toda na drugi strani so se Slovani, čim se je njihovo število v enem izmed italijanskih krajev, v mestu ali kastru, nekoliko povečalo in njihov dotok ni kmalu ugasnil, medsebojno povezovali, ustvarjali tudi svoje oblike družabnega življenja tistega časa, zlasti na področju religioznega življenja. Prav te oblike oziroma religiozne institucije pa so predmet te razprave.

V zgoraj omenjenih mestih v Markah, kamor so se v večjem številu doseljevali Slovani, so po dosedaj znanem gradivu nastajale razne verske bratovščine Slovanov in njihove kongregacije, a tudi kolegiji; gradili so si Slovani svoje kapele ali si v mestnih cerkvah pridobivali posamezne oltarje, kjer so se zbirali pri bogoslužju za svojo sredino, kjer so dali brati maše in opravljati krstne in druge obrede. Skušali so biti pokopani skupaj na posameznih delih pokopališča, prav tako pa so želeli imeti svoje duhovnike tam, kjer jih je bilo večje število.

Med najpomembnejše, precej splošne oblike religioznega povezovanja Slovanov v italijanskih mestih gre šteti bratovščine in večinoma z njimi tesno povezane kongregacije. Članom so namreč dajale precej široke možnosti za povezovanje in skupno nastopanje — ne samo pri raznih verskih obredih in procesijah itd. — za uveljavljanje vzajemnosti in solidarnosti, kar je bilo v tuji sredini čestokrat nujnost, prav tako pa tudi za uvajanje raznih oblik posvetnega družabnega življenja. Temu so lahko služili tudi posebni prostori bratovščin, v katerih je bil njihov sedež. Bratovščine so se praviloma poimenovala po posameznih svetnikih, ki so jih Slovani še posebej častili in ki si ga je bratovščina izbrala za zaščitnika. Prav s čaščenjem tega svetnika so bile v veliki meri povezane skupne pobožnosti in združevanje članov bratovščine. Kakor druge bratovščine v teh mestih, so tudi bratovščine Slovanov vodili voljeni priorji in subpriorji, imele pa so tudi svojega blagajnika (*camerarius*).⁷

⁵ Cfr. V. Curi, *L'Università degli studi di Fermo. Notizie storiche. Ancona 1880.*

⁶ S. Anselmi, *Venezia, Ragusa, Ancona tra Cinque e Seicento, un momento della storia mercantile del Medio Adriatico, Ancona 1969*; P. Earle, *The Commercial Development of Ancona, EHR, 2 Ser. 22 n° 1 (1969), str. 28 sl.*; J. Delumeau, *Un ponte fra Oriente e Occidente: Ancona nel Cinquecento, Quaderni storici 13 (1970), str. 26 sl.*; F. Gestrin, *Trgovina s kožami v Markah v 15. in v prvi polovici 16. stoletja, ZČ 30 (1976), str. 25 sl.*

⁷ Archivio di Stato di Pesaro (ASP), lib. not. S. Peponi 22/4 f 158 — 1539 april 22.

Tak prior (in masarius) slovanske bratovščine v Fanu je bil tudi Mihael, sin Rada (Alegreta) Slovana.⁸ V Pesaru pa se leta 1490 kot prior bratovščine Slovanov pojavi Georgius Filacampa, a leta 1528 kot subprior »magister Bernardinus condam Benedicti de Pesaro«.⁹ Leta 1536 pa je bil prior Jakob Crobatinus, a subprior Luka Jura Basta, ki sta nedvomno bila Slovana.¹⁰ Bratovščina v Pesaru je imela tudi posebni svet in se leta 1528 omenja kot svetnik Jurij, sin Marka;¹¹ imele pa so bratovščine tudi oskrbnike.¹² Bratovščine so si na razne načine pridobile večje ali manjše premoženje, premično in nepremično, ki so ga upravljali voljeni organi bratovščine.

Najstarejša nam znana bratovščina Slovanov v mestih v Markah se javlja v Recanati, ki je kot pomembno trgovsko središče že zgodaj privabljal Slovane in kamor so se mnogi tudi že zgodaj začeli naseljevati.¹³ Slediti ji moramo vsaj od leta 1375 dalje in imenovala se je po sv. Petru (Fraternitas Sclauorum Sancti Petri Martiris). Člani bratovščine so imeli pravico, da so v procesijah nosili model cerkve v Loretu; pridobili so si jo zavoljo tega, ker je po tradiciji prišla podoba Marije v Loreto iz Trsata oziroma iz Dalmacije. Leta 1452 so bili člani bratovščine po sklepu mestnih oblasti za vedno oproščeni podrejenosti uradu za malopridneže (officio di manigoldi).¹⁴ Bratovščina je obstajala še konec 16. stoletja (La fraternita di Schiaunoni) in je bila tedaj lastnica ali vsaj upraviteljica večjega števila prostorov za trgovsko poslovanje (bothega, botiga) in tudi skladišč, kar vse je oddajala v najem v času sejma.¹⁵

Bratovščina Slovanov v Fanu se v doslej znanem arhivskem gradivu omenja šele v drugi polovici 15. stoletja, vendar je zelo verjetno obstajala že v prvi polovici tega stoletja, ko se je število slovanskega življa v mestu že močno povečalo. Bila je vezana na cerkev sv. Avgustina, ki se je imenovala tudi po sv. Luciji, in na istoimenski samostan. Imenovala se je po sv. Nikolaju in je bila z njo tesno povezana tudi kongregacija.¹⁶ Toda Slovani so bili v Fanu tudi člani drugih tamkajšnjih bratovščin, katerih število ni bilo majhno.¹⁷ Le tako si namreč razlagamo dejstvo, da so jim Slovani v svojih testamentih zapuščali razna volila in legat, a člani bratovščine sv. Mihaela so bili Slovani že od leta 1429 dalje.¹⁸ Tudi ni nemogoče, da je posamezna med temi bratovščinami postajala po številu članov pretežno slovanska, čeprav se kot taka ni označevala. Mislimo zlasti na bratovščino pri cerkvi sv. Marka, ker je v tamkajšnji, po njem imenovani mestni četrti, prebivalo veliko Slovanov. Po letu 1493 pa naj bi po odredbi mestnih oblasti sploh samo tam smeli stanovati. Bratovščina Slovanov je imela v Fanu svojo hišo in sedež v četrti sv. Andreja

⁸ Archivio di Stato — Sezione di Fano (ASFa), lib. not. S. Tonsi — 1486 jul. 31.

⁹ ASP, lib. not. S. Lepri 11/22 f 150' — 1490 dec. 22; lib. not. P. D. Ambrosi 38/13 f 261' — 1528 maj 4.

¹⁰ ASP, lib. not. B. Fattori 20/27 f 293' — 1536 okt. 16.

¹¹ ASP, lib. not. P. D. Ambrosi 38/13 f 261' — 1528 maj 4.

¹² Cfr. n° 8 ed ASP, lib. not. B. Fattori 20/27 f 293' — 1536 okt. 16; Jacobus Plazarius, massarius scole S. Hieronimi alias dicti Schiaunoni de Pisauro.

¹³ Cfr. B. Ghetti, Nobili e popolani in Recanati durante i secoli XIV e XV, Fermo, str. 52 in 64; A. Bettini, Storia di Recanati, Recanati 1961, str. 117.

¹⁴ Annali di Recanati con leggi e costumi antichi recanetesi e memorie di Loreto. Opera del conte M. Leopardi. A cura di R. Vuoli. I—II. Varese 1945, I str. 306 sl.

¹⁵ Archivio comunale di Recanati (ACR), Ser. IX, n° 1150: Libre delle daxattioni di qualli dele botteghe dela fiera dell'ano del 1579, f 26' — 1581 febr. 15.

¹⁶ »Fraternitas seu adunantio Sclauorum ad honorem Sancti Nicolai in ecclesia Sancti Augustini siue Sancte Lucie di Fano« — ASFa, lib. not. P. A. Galassi F f 382' — 1472 marec 4; glej ibidem lib. not. I f 518' — 1474 jul. 4; lib. not. N f 255' — 1481 jul. 10; lib. not. X f 263' — 1476 avg. 31; ib. f 88: »Fraternitas ac congregatio Sclauorum sub titulo et nomine Sancti Augustini de Fano«.

¹⁷ Npr. Fraternitas Sancti Leonardi (ASFa, lib. not. P. A. Galassi X f 214' — 1476), Fraternitas Sancte Marie (ibidem f 271 — 1476), Fraternitas Sancti Marci (ASFa, lib. not. P. A. Galassi S f 423' — 1487), Fraternitas Sancti Antonii (ASFa, lib. not. C. di Domenico C f 277 — 1466) etc.

¹⁸ ASFa, Libro de la fraternità de San Michele — 1429 okt. 2, 1430 april 23, 1438 maj 11 in okt. 12, 1439 maj 4.

ob posesti cerkve in samostana sv. Avgustina in žene Ivana Slovana iz Bosne.¹⁹ Dobivala je tudi denarna sredstva, sveče in druge stvari iz volil, ki so jih v svojih testamentih določili tamkajšnji Slovani.²⁰

Leta 1506 pa je bratovščina Slovanov v Fanu propadla oziroma prenehala obstajati. Prišla je namreč zavoljo slabega gospodarjenja skoraj na nič (*»... quod scola Sancti Nicolai de Fano alias dicta la scola dei Schiavi propter mala et inigna gubernia et bonorum dilapidatoines fuerit et sit extenuata et quasi in nichilum reducta.«*). Prav tako je zaradi kuge večji del članov bratovščine zbežal oziroma se razkropil, tako, da sta premoženje bratovščine upravljala le dva izvoljena člana: Ivan Pazaglio in Simon Portantes. V maju omenjenega leta pa sta ta dva z nekaterimi drugimi člani bratovščine (Martinom iz Korčule, Ivanom Simichirtio ?/, Markom iz Dubrovnika, ki so ga imenovali tudi Marko Zoppo, in Ivanom, Blaževim sinom) prosili škofa, da bratovščino sv. Nikolaja in vse njeno premoženje združi z bratovščino sv. Duha, seveda tudi z vsemi pravicami in častmi, ki jih ima bratovščina Slovanov. Priorja in nekateri člani bratovščine sv. Duha, ki so bili prisotni pri tem aktu v škofijski palači (in palatie episcopale), so to sprejeli.^{20a}

Vsaj od konca 15. stoletja dalje je bila posebna bratovščina Slovanov tudi v Pesaro, čeprav so bili člani tudi mnogih drugih bratovščin v mestu. Pesaro je bilo tedaj eno izmed najpomembnejših trgovskih središč v Markah. Vanj so prihajali ne samo trgovci iz velikega dela Italije, marveč tudi iz Flandrije, Francije, Kandiye (Krete), Cipra itd. Sem so se stekale tudi številne trgovske vezi iz sedanjih jugoslovanskih dežel (Dubrovnika, Ljubljane, Ptuja itd.). S tem je bilo povezano precejšnje naseljevanje Slovanov v mesto in seveda tudi nastanek velike in bogate njihove bratovščine. Nosila je naziv po sv. Hieronimu, označevali pa so jo tudi kar samo kot bratovščino Slovanov,²¹ včasih pa celo kot bratovščino Ilirov.²²

V listinskem gradivu, ki ga doslej poznamo, se bratovščina prvič omenja leta 1490, a kapela Slovanov celo že leta 1488. Sedež bratovščine je bil v katedrali, to je v škofijski cerkvi, kar vsekakor po svoje govori o ugledu bratovščine in njenih članov.²³ V isti cerkvi je bila tudi zgoraj omenjena slovanska kapela, ki je zelo verjetno sodila k bratovščini.²⁴ Ob tej kapeli in na pokopališču katedralne cerkve so v Pesaru prebivajoči Slovani tudi pokopavali svoje pokojnike. Večkrat naletimo na primere, ko so posamezniki v testamentih izrecno želeli, da jih tam pokopljejo.²⁵

Vloga in pomen bratovščine v življenju Slovanov v Pesaru se da oceniti po njenem dolgem trajanju, saj je obstajala še leta 1656.²⁶ Na isto moremo

¹⁹ ASFa, lib. not. P. A. Galassi X f 401 — 1476 okt. 30: »Actum ... Fani in contrata Sancti Andree in domo scole et fraternitatis et congregationis Sclauorum ... sitam apud viam publicam bona ecclesie et conuentus Sancti Augustini de Fano, bona domine Margerite Sclae ... ad presens vxeris Johannis Sclai de Bossina.«

²⁰ Cfr. ASFa, lib. not. P. A. Galassi F f 382' — 1472 marec 4; ibidem X f 265' — 1476 avg. 31.

^{20a} ASFa, lib. not. T. Malatesta A f 277 — 1506 maj 11; ibidem B f 106 — 1506 maj 10.

²¹ Fraternitas Sancti Xyeronimi delli Schiauoni, Fraternita de Santo Gerolamo dei Schiauoni: Archivio comunale di Pesaro (ACP), Catasto S. Terenzio 1505—1560, 21 Palchetto XII e 4 f 166; Catasto S. Arcangelo 1505—1560, 183 Palchetto XII d 4 f 189, 190; Catasto S. Nicolo 1560, 158 Palchetto XI d 4 f 35.

²² Fraternitas Sancti Xyeronimi Illiricorum: ACP, Catasto S. Terenzio 1505, 91 (bis) Palchetto XII e 3 f 112'.

²³ ACP, Catasto S. Nicolo 1560, 158 Palchetto XI d 4 f 186: »Fraternita de Sancto Gerolamo dei Schiauoni del chiesa cathedrali de Pesaro«.

²⁴ »Capella de li Schiauoni posita in ecclesia cathedrali ciuitatis Pisauri« — Cfr. ASP, lib. not. S. Peponi 22/1 f 40' — 1515 jul. 22; ib. lib. not. M. G. Lepri 11/20 f 100 — 1488 jul. 20, 11/23 f 92 — 1491 avg. 1.

²⁵ ASP, lib. not. S. Peponi 22/1 f 40' — 1515 jul. 2; lib. not. M. G. Lepri 11/23 f 82 — 1491 avg. 1, f 280' — 1498 dec. 31; 11/30 f 211' — 1499 sept. 13 etc.

²⁶ ACP, Catasto S. Nicolo, 1560, 158 Palchetto XI d 4 f 37.

soditi tudi po njenem velikem premoženju, ki ga je imela v mestu in okolici. Velik del tega premoženja je izviral iz daril in volil Slovanov, čeprav se med dobrotniki bratovščine Slovanov omenjajo tudi drugi prebivalci Pesara.²⁷ Tako je imela bratovščina po vpisu v katastru mestne četrti sv. Terencija leta 1505²⁸ naslednjo posest: dve hiši v četrti sv. Nikolaja,²⁹ dalje hišo z vrtom v velikosti 5 pertik v četrti sv. Jakoba.³⁰ Na ožjem področju mesta, na ozemlju Saiano, je imela ob morski obali 270 pertik vinograda, 20 pertik zemlje s trsjem, 60 pertik njiv, 200 pertik drugih zemljiških površin, 500 pertik pečin (rupine) in 200 pertik travnikov; prav tam še 260 pertik vinogradov, 50 pertik zemlje s trsjem, 140 pertik njiv (terra culta) in 16 pertik drugih zemljišč. Na ozemlju Novilara v področju Ordeneti je imela bratovščina Slovanov ob posesti pesarskega meščana Antona Franciška Sabatini še 172 pertik vinogradov in 30 pertik zemljišča, na področju Cagnani pa še 20 pertik zemlje s trsjem. Na področju Trebiantico je imela bratovščina še 140 pertik vinogradov, 95 pertik zemljišča z oljkami, 65 pertik drugih zemljišč in hišo z 10 pertikami dvorišča, kar vse je bilo poprej last Vincencija, sina Mihaela imenovanega Teotonicus. Od dedičev Jurija Sclauona pa je bratovščina dobila tedaj v last še eno hišo v četrti sv. Nikolaja s 5 pertikami vrta. Vso to posest so aprila leta 1539 prepsali v drugo knjigo katastra četrti sv. Terencija na list 105.³¹

Po vpisih v tej knjigi bratovščina Slovanov v Pesaru po decembru leta 1549 ni več imela hiše s 5 pertikami vrta v četrti sv. Jakoba, že od 6. decembra leta 1542 tudi ne več hiše s 5 pertikami vrta v četrti sv. Nikolaja, ki jo je imela kot dar dedičev Jurija Sclauona, a hiša z 10 pertikami dvorišča z ostalo posestjo v Trebiantico je bila kasirana celo že 1540. leta. Namesto njih pa je imela bratovščina novo hišo v četrti sv. Nikolaja in še drugo hišo z manjšim vrtom prav tam. Na novo je bratovščina v tem času pridobila še 400 pertik zemlje (terra) na ozemlju Pesara v območju sv. Martina, izgubila pa je nekaj zemljišč na območju Saiano in Novilara.³² Leta 1560 pa je imela bratovščina po zapisih v katastru sv. Nikolaja³³ naslednjo posest: dve hiši, eno z dvoriščem (3 pertike) drugo z vrtom (3 pertike) v četrti sv. Nikolaja, prav tam še eno bivališče (casale); v območju Saiano je imela bratovščina tedaj 321 pertik vinogradov, 175 pertik zemljišča, 14 pertik zemljišč s trsjem in 6 pertik grmičevja, dalje je imela v istem območju še 90 pertik vinogradov, 31 pertik trsja, 310 pertik zemljišč, 13 pertik zemljišč z grmičevjem in 13 pertik druge zemlje. V območju sv. Martina je imela bratovščina še 338 pertik zemljišč. Leta 1577 so bratovščini podarili še 406 pertik zemljišč in hišo z dvoriščem v četrti sv. Nikolaja, kjer je dobila tri leta pozneje še eno hišo z vrtom.

Kako je bratovščina Slovanov uživala to premoženje, v podrobnostih ne vemo. Vsekakor je del posesti dajala tudi v najem. Tako je bila leta 1536 ena izmed hiš v četrti sv. Nikolaja v najemu za 4 dukate letne najemnine.³⁴

Kapela Slovanov v Pesaru, ki je vsekakor sodila k bratovščini, po doslej znanih podatkih ni imela lastnega premoženja. Dobivala pa je številna volila v denarju, svečah in podobnem.³⁵

²⁷ Ibidem f 36 — 1577 in 1580.

²⁸ ACP, Catasto S. Terenzio 91 (bis) Palchetto XII e 3 f 173.

²⁹ Cfr. še ACP, Catasto S. Arcangelo, 183 Palchetto XII d 4 f 189 in Catasto S. Nicolo, 158 Palchetto XI d 4 f 35.

³⁰ Glej n° 28 f 142'.

³¹ ACP, Catasto S. Terenzio, 91 (bis) Palchetto XII e 3 f 105 — 1539 april 22.

³² ACP, Catasto S. Terenzio, 21 Palchetto XII e 4 f 105 in 120.

³³ ACP, Catasto S. Nicolo, 158 Palchetto XI d 4 f 36.

³⁴ ASP, lib. not. B. Fattori 20/27 f 293' — 1536 okt. 16.

³⁵ Npr. ASP, lib. not. M. G. Lepri 11/20 f 100 — 1488 jul. 20.

Bratovščino Slovanov zasledimo v Markah za sedaj tudi v Fermu. Sedež je imela v cerkvi, ki so jo imenovali *Fraternità*, a danes nosi naziv *Carmine*.³⁶ Njen začetek sega nazaj v pozni srednji vek, ko so se tudi v to mesto in njegovo pristanišče Porto di Fermo naseljevali številni Slovani. S tem v zvezi je v Fermu, ko je tam zrasla univerza, ustanovljena leta 1398, študiralo toliko študentov iz sedanjih jugoslovanskih dežel, da je bila na univerzi posebna »natio Dalmata«.³⁷

V povezavi z romanjem Slovanov v Loreto (a vplivalo je na to tudi naseljevanje Slovanov v sam kraj in okolico), torej s to obliko verskega življenja, je v sredini 17. stoletja obstajal v kraju posebne vrste kolegij, ki se je imenoval »*Collegio dei Schiavoni di Loreto*«. Kakšne so bile naloge kolegija in njegova dejavnost, a tudi kakšna je bila organizacijska njegova podoba, žal, nismo poučeni. Ko se kolegij leta 1650 omenja, ga vir našteva med dolžniki za žito iz urada za oskrbo žita (600 skudov).³⁸

Posebej organizirana skupnost, združba Slovanov je v tem obdobju obstajala v Anconi; vir jo označuje kot »*Universitas Sclauorum*« in se omenja že 1439. leta. Podoben naziv so imele slovanske skupnosti v posameznih mestih tudi drugje po Italiji. Tako je bila npr. v Trani »*Universitas Slauorum*«, ki ji je tedanji vladar Ferante leta 1468 potrdil nekaj pravic. Kakšna je bila vsebina dejavnosti ankonske slovanske skupnosti in kakšna je bila njena organizacija, ne vemo ničesar. Morda je vanjo sodila tudi bratovščina, saj je malo verjetno, da jo številni v Anconi prebivajoči Slovani ne bi poznali in ne imeli.³⁹

V zvezi z močno migracijo prebivalstva iz slovanskih dežel v Italijo je prav tako tudi sorazmerno številna slovanska duhovščina povsod tam, kjer so bili slovanski doseljenci številnejši. Kakor namreč drugo prebivalstvo je tudi duhovščina iz ene strani Jadrana prehajala na drugo in obratno. Pri tem pa je treba poudariti, da je italijanska stran dajala vzhodni jadranski obali mnogo večje število višje duhovščine, npr. škofov, kakor pa se je to dogajalo v obratni smeri, kjer so v Italijo prihajali prvenstveno samostanci in nižja duhovščina, župniki in kaplani. Ta duhovščina se je v italijanske dežele doselila deloma iz slovanskih krajev neposredno, deloma pa je izšla iz vrst že prej doseljenih Slovanov v Italiji. Po dosedaj znanih virih srečamo večje število samostancev npr. v Fanu, verjetno pa ni bilo drugače tudi v drugih zgoraj omenjenih markišanskih mestih. V Fanu so bili v dominikanskem,⁴⁰ avguštinskem⁴¹ in frančiškanskem samostanu.⁴² V distriktu mesta Fana pa zasledimo tudi slovanske brate puščavnike, npr. eremitski naselbini v Ma-

³⁶ G. Cutini, Istruzione e cultura a Fermo nel secolo XVII, 1957/8, str. 37 (manoscritto nella Biblioteca comunale a Fermo).

³⁷ F. Weigle, Deutsche Studenten in Fermo (1593–1774), Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, 38 (1958), str. 234 sl.; F. Gestrin, Studentje iz jugoslovanskih dežel na univerzi v Fermu, Zbornik za historijo šolstva i prosvjete 2 (1965), str. 83–93.

³⁸ Y. M. Bercé, Troubles frumentaires et pouvoir centralisation: L'élément de Fermo 1648, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 2, Paris 1963, str. 803.

³⁹ M. Spremić, Dubrovnik i Aragonci 1442–1495, Beograd 1971, str. 202, 292 n° 161.

⁴⁰ ASFa, lib. not. P. Stati A f 32 — 1470 sept. 11; P. A. Galassi F f 448 — 1472 maj 8; ib. V f 65' — 1479 okt. 4; ib. M f 17 in 18' — 1479 okt. 6 in 7; ib. V f 99 — 1480 april 19; ib. N f 276, — 1481 jul. 31; ib. V f 187' — 1482 jan. 25; ib. O f 218' — 1482 avg. 11; P. Stati B f 236 — 1482 dec. 2; G. Roncoli E f 287 — 1484 jun. 17; P. A. Galassi V f 385' — 1487 jan. 14; B. Biancolini A f 212 — 1491 maj 31; A. Fusconi I f 387 — 1521 okt. 22; ib. L f 41 — 1523 marec 3.

⁴¹ ASFa, lib. not. P. A. Galassi V f 220 — 1482 okt. 30; L. Vignatoli F f 292 — 1513 jan. 13.

⁴² ASFa, lib. not. G. Vanni — 1423 avg. 23; E. di Domenico D f 99' — 1465 sept. 7; ib. C f 405 — 1466 marec 6; P. A. Galassi F f 551' — 1470; ib. H f 376' — 1474 feb. 28; ib. I f 518' — 1474 jul. 4; P. Stati A f 178 — 1475 april 22; P. A. Galassi R f 260' in 281 — 1487 jun. 21 in jul. 10; ib. S f 425 in 31' — 1487 okt. 7 in dec. 20; G. Vici F f 81 — 1488 okt. 22; L. di Mastropaolo D f 81 — 1499 maj ?; N. Galassi B f 150' — 1519 avg. 17; ib. C f 174' — 1520 maj 6.

ranu.⁴³ V Pesaru in Ankoni jih srečamo v dominikanskem samostanu.⁴⁴ Posamezni redovniki slovanskega izvora so postajali tudi predstojniki tamkajšnjih samostanov. Tako je bil leta 1475 gvardijan frančiškanskega samostana Krispold iz Ptuja (de Betouia), a prior dominikanskega samostana je bil ob istem času Jakob, sin Nikolaja iz Dubrovnika.⁴⁵ Leta 1482 je imel isto funkcijo v dominikanskem samostanu Marko, sin Pavla iz Dalmacije ? (de partibus Sclauonie).⁴⁶

Čeprav je bila menjava menihov med samostani istega reda tudi v tedanjih časih zelo v veljavi, vendar menimo, da je bil pojav slovanskih menihov v obravnavanih mestih tesno povezan tudi z doseljenim slovanskim prebivalstvom in so ti menihi odigrali pomembno, tudi ne samo versko vlogo v tamkajšnji slovanski sredini. Svojim sorojakom so bili priče pri raznih njihovih aktih, nastopali so v testamentih kot komisarji testaterjev ali kot nosilci volil in celo dediči, bili so zaupniki in tolažniki, spovedniki in izvrševalci dobrih del in verskih obredov za blagor njihovih duš.

V nič manjši ali pa morda še v večji meri gre ta vloga slovanski nesamoštanski duhovščini, ki je opravljala neposredne dušebrižniške dolžnosti v krajih z večjim številom Slovanov. Tako je bil npr. Jurij, sin Ivana iz Zadra že leta 1435 kaplan pri Marijini cerkvi v Sansepolcro.⁴⁷ V Fanu je bil leta 1502 duhovnik Jakob iz Dubrovnika, v Jesi pa leta 1540 Ivan Galič iz Paga.⁴⁸ Istega leta je bil v Montacuto blizu Ancone, kjer je bilo veliko doseljenih Slovanov, duhovnik Jakob Skorpič, prav tako iz Paga.⁴⁹ Zdi se, da je bila v tem času v tem kraju praksa slovanskih duhovnikov kar precej v veljavi, saj se leta 1544 kot kaplan tamkajšnje cerkve omenja Anton, sin Tomaža iz Šibenika.⁵⁰

Po vsem, kar smo rekli v tem pregledu oblik verskega življenja Slovanov, se nam kot najpomembnejše središče tega v Markah pokaže Pesaro. To dejstvo bi se morda ujemalo z gospodarsko vlogo mesta v prometu z jugoslovanskimi deželami. Zaradi tega je verjetno tudi povsem razumljivo, da je dal Mauro Orbin v Pesaru tiskati svoje znano delo *Il regno degli Slavi*. Seveda bo lahko podrobno proučevanje te problematike pokazalo tudi povsem drugačno sliko. Kakorkoli že bo, te in morda še druge neznane religiozne institucije in oblike vsakdanjega verskega izživljanja Slovanov v omenjenih (in seveda tudi v drugih) mestih in krajih v Markah kažejo na vlogo Slovanov v njih in na njihovo splošno kulturno življenje. Te institucije in oblike so, kakor smo že videli, obstajale tudi stoletja dolgo. Ohranjale so se vse dotlej, dokler je bil dotok novega slovanskega življa v kraj institucije še živ, oziroma, dokler ni proces stapljanja z domačim, italijanskim prebivalstvom toliko napredoval, da so postajale nepotrebne in odveč.

Naj na koncu samo kot dokaz obojestranskega vplivanja italijanskih in slovanskih dežel tudi na versko življenje na kratko orišem primer vpliva italijanske sredine na širjenje reformacije v slovenskih deželah. Najstarejši sedaj znani podatek o začetkih reformacije na Kranjskem je tesno povezovati

⁴³ Cfr. ASFa lib. not. E di Domenico C f 277 — 1466 jan. 5; P. A. Galassi V f 217' — 1482 okt. 7.

⁴⁴ ASP, lib. not. A. Milioni 60/10 f 288 in 229 — 1539 dec. 30; Archivio di Stato di Ancona (ASA), lib. not. G. Giustiniani 665 f 13 — 1534 jan. 10.

⁴⁵ ASFa, lib. not. P. Stati A f 225 in 241 — 1475 okt. 16 in nov. 7.

⁴⁶ ASFa, lib. not. P. A. Galassi O f 218' — 1482 avg. 11.

⁴⁷ ASFa, lib. not. Manfredi di Burgo Sepolcro f 100 — 1435 okt. 6.

⁴⁸ ASFa, lib. not. L. di Mastropaolo D f 244 — 1502 avg. 2; ASA, lib. not. J. B. Alberici 247 f 45 — 1540 avg. 28.

⁴⁹ ASA, lib. not. J. B. Alberici 247 f 45 — 1540 avg. 28.

⁵⁰ ASA, lib. not. J. B. Alberici 230 f 165 — 1544 maj 27.

z vplivi iz italijanskih dežel. Leta 1521 je namreč duhovnik Avguštin Prygl, ki se je šolal v Italiji, zagotavljal, ko je dobil v oskrbo faro v Moravčah, da se bo z vso oblastjo apostolskega sedeža bil proti lutrovskim naukom.⁵¹ Ni pozabiti pri tem, da se je Primož Trubar, slovenski Luther, šolal in dobil prve osnove protestantskih idej v Trstu pri škofu Bonomu. Prav tako ne, da so prihajale prve protestantske knjige na slovensko ozemlje v dvajsetih letih 16. stoletja iz Italije (Benetk) in so bili s tem povezani prvi deželnoknežji nastopi proti reformaciji, ki so veljali tudi za slovenske dežele. Italijanski vpliv v reformaciji je vsekakor tudi v tem, da so ljubljanski protestantski meščani, ko so zahtevali, naj se bere maša v slovenskem jeziku hkrati poudarjali, da se bere protestantska maša tudi v nemščini in italijanščini.⁵² Vsekakor je dejstvo, da je iz samostana S. Ginesio v Ascoli Piceno, kamor so iz Nemčije od leta 1549 dalje prihajale protestantske knjige, zaradi suma protestantizma in preganjanja pribežal Matteo Gentile — verjetno pa tudi njegov brat Pankracij in drugi — v Ljubljano, da se je s tem izognil ječi. V Ljubljani je živel neko dobo, a po vrnitvi v Italijo je moral domovino zopet zapustiti in je leta 1590 umrl v Londonu.⁵³ Tudi nastanek ljubljanskih piskačev, glasbenega telesa reformacijske dobe ni samo posledica reformacije, marveč tudi posledica povezav slovenskih dežel z Markami. V Fanu je npr. že proti koncu 15. stoletja igral v tamkajšnjem mestnem orkestru tudi glasbenik iz Ljubljane. To obliko glasbenega življenja so nato ljubljanski protestantski meščani, povezani s trgovskimi stiki z Markami, prenesli v Ljubljano.⁵⁴ Kot zadnji neposredni vpliv Italije na razvoj reformacije na slovenskih tleh pa moramo imeti vlogo Petra Pavla Vergerija mlajšega pri uveljavitvi latinice (namesto gotice) v Trubarjevo in nato vse protestantsko knjižno delo na Slovenskem.

⁵¹ F. Gestrin, *Trgovina slovenskih dežel*, o. c., p. 107.

⁵² A. Svetina, *Protestantizem v Ljubljani*. Kulturnozgodovinske slike, *Drugi Trubarjev zbornik*, Ljubljana 1952, str. 161.

⁵³ G. Fabiani, *Ascoli nel Cinquecento*, I—II, Ascoli Piceno 1957/9, I str. 168 sl. in 179.

⁵⁴ F. Gestrin, *Piskač Andrej iz Ljubljane* (ok. leta 1472), *Muzikološki zbornik* 7 (1971), str. 5 sl.

Riassunto

VITA E ISTITUZIONI RELIGIOSE DEGLI SLAVI NELLE MARCHE
DAL XV AL XVII SECOLO

Gli oltre modo intensi legami delle terre jugoslave con l'Italia portarono nel periodo in oggetto a forti correnti migratorie degli Slavi verso l'Italia. Già dalla fine del Trecento gli Slavi si andarono fra l'altro insediando anche nei centri e nel contado marchigiani. In alcune di queste città relativamente alta fu la loro incidenza sulla popolazione urbana. Man mano che in taluni centri aumentava il loro numero e l'afflusso si faceva più costante, gli Slavi crearono proprie forme di vita sociale peculiari del tempo, specie in campo religioso. E appunto tali forme e istituzioni religiose costituiscono l'oggetto del presente scritto. Nelle città di Recanati, Fano, Pesaro, Fermo, Loreto e Ancona sorsero varie confraternite, congregazioni, nonché collegi slavi; nelle chiese gli Slavi ebbero propri altari attorno ai quali si raccoglievano per gli uffizi, eressero proprie cappelle ecc. Tali istituzioni si procacciarono per mezzo di donativi ma anche con acquisti vari beni mobili e immobili. Il più importante dei sodalizi in questione fu la confraternita di Pesaro che svolse la sua attività dalla fine del Medio evo fin dopo il 1656. Con la forte immigrazione delle popolazioni slave in Italia vi affluiva relativamente numeroso anche il clero, anzi tutto basso, sia regolare che secolare. A capo di varie case religiose di queste città si trovano temporaneamente monaci slavi e non di rado vediamo sacerdoti slavi svolger attività pastorale in qualità di cappellani e parroci nelle località con forti colonie slave.

I sodalizi e le forme di vita religiosa che si è detto perdurarono in certi luoghi per vari secoli conservandosi fin tanto che relativamente forte continuò l'afflusso degli elementi slavi ovvero il processo di fusione con la popolazione italiana non fu tanto avanzato da renderli superflui provocandone quindi il declino e la successiva estinzione.

Komisija za ekonomsko zgodovino Jugoslavije pri Zvezi društev zgodovinarjev Jugoslavije je doslej izdala tri številke specializirane revije

ACTA HISTORICO-OECONOMICA IUGOSLAVIAE

Interesente vabimo, da jo naročijo pri Školski knjigi, 41000 Zagreb, Masarykova 28.

Prihodnja številka revije bo posvečena zgodovini prometa v jugoslovanskih pokrajinah in bo objavila gradivo jesenske ljubljanske okrogle mize jugoslovanskih ekonomskih zgodovinarjev.

slovenija



avto

ljubljana

**celovška 150,
telefon 557-351, p. p. 82
telex: 31-237 yu slavto**

**TEHNIČNA TRGOVINA,
IZVOZ – UVOZ IN SERVISI**